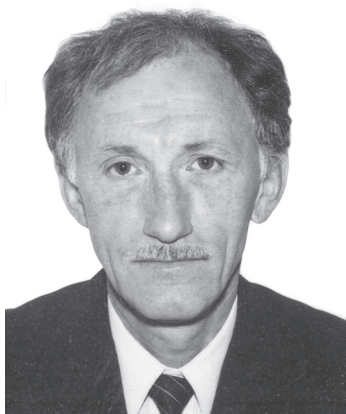

НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ

Степан Віднянський

У ПОШУКАХ ОПТИМАЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ УКРАЇНИ

Степан Віднянський народився у 1951 р. в Ужгороді. Закінчив історичний факультет Ужгородського державного університету (1973). Понад 30 років працює в Інституті історії України НАН України, де з 1991 р. очолює відділ всесвітньої історії та міжнародних відносин. Досліджує широке коло проблем нової та новітньої історії країн Центрально-Східної Європи, міжнародних відносин та міжнародних зв'язків України у XIX—XX ст., автор близько 200 наукових праць, у тому числі понад 30 індивідуальних та колективних монографій, навчальних посібників з історії. Відповідальний редактор міжвідомчого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки». Доктор історичних наук, професор, заслужений діяч

науки і техніки України, лауреат премії НАН України за кращу наукову працю з історії боротьби за незалежність України та розбудову української державності (2001).

П'ятнадцять років в умовах глобальних геополітичних зрушень є цілою епохою. П'ятнадцять років Україна існує як незалежна держава і це є цілком достатній строк, щоб спробувати без зайвої глорифікації проаналізувати пройдений нею шлях у процесі державотворення, узагальнити, зокрема, основні здобутки й прорахунки зовнішньої політики України, визначити її реальне місце й перспективи в сучасному глобальному світі.

На зорі української незалежності відомий американський дипломат Струб Телботт наголошував, що незалежність і суверенітет України важливі для національних інтересів США і що Україна має відігравати значну роль у безпеці Центральної

та Східної Європи. Він, зокрема, охарактеризував Україну як ключовий елемент у новій Європі після «холодної війни», зважаючи на її геополітичне становище, природні ресурси. Дійсно, Україна — цілком європейська держава, причому вона чи не єдина держава, яка одночасно належить до Східної, Центральної та Північної Європи. Вона є п'ятою на континенті за кількістю населення і другою за розмірами території країною. За економічними можливостями, інтелектуальним і науково-технічним потенціалом вона належить до найбільш розвинутих європейських держав. Усе це повинно було перетворити незалежну Україну у відчутний фактор міжнародного життя, активного суб'єкта сучасної європейської історії.

Утім, на жаль, ми мусимо визнати, що Україна не використала свій потенціал найперспективнішої в багатьох параметрах держави, що утворилася на «уламках» СРСР, і який могла б ефективно спрямувати на швидке входження до Європи. За п'ятнадцять років незалежності так і не відбулося реального зростання ролі України в Європі. Більше того, за великим рахунком, України як великої європейської країни, як реальної, а не формального суб'єкта європейської економіки, політики, культури не існує. І річ навіть не в тому, що вона не цілком вийшла з «тіні» своєї східної сусідки — Росії, а в тому, що, будучи, безперечно, великою за європейськими масштабами країною, Україна ще не є достатньо реальною державою зі сформованими внутрішньополітичними і зовнішньополітичними інтересами, цілями, зобов'язаннями тощо. Її незрозуміла економічна політика в країні і за її межами, непослідовна зовнішня політика, зокрема політичні метання між Росією і Заходом, створили досить специфічний образ країни в очах світової громадської думки. Сьогоднішня Україна — навіть після помаранчевої революції 2004 р., коли українське суспільство зробило серйозну заявку на відновлення позитивного міжнародного іміджу та європейської ідентичності України, — це потенційно існуюча держава європейського значення, що болісно намагається знайти національну форму і зміст як в економічному, так і в політичному й міжнародному плані. Зокрема, упродовж 15 років триває пошук оптимальних концептуальних підходів до зовнішньої політики України. Консолідуючими цінностями у зазначеному процесі можуть бути стабільний поступальний розвиток економіки, який здатний забезпечити гарантований соціальний за-

хист, якісна влада, що спроможна бути гідною довіри і контролю громадянського суспільства, покликаного впливати на процес прийняття стратегічних політичних рішень.

* * *

Отже, однією з принципово важливих складових українського державотворення є проблема зовнішньополітичних орієнтирів. Суть цієї проблеми ще на початку ХХ ст. визначив відомий український громадсько-політичний діяч, соціолог й правник Володимир Старосольський: «У старі часи це набувало конкретної форми виразу: «Москва чи Варшава», як це існувало в XVI ст. Зараз це вибір — «Схід» чи «Захід», з Москвою, як синонімом Сходу, чи з Європою, як синонімом Заходу. Яка орієнтація переможе?»¹.

І сьогодні, на початку ХХІ ст., проблема зовнішньої орієнтації України залишається актуальною, хоча, як слушно зазначає відомий вітчизняний філософ Сергій Кримський, «...протистояння Сходу і Заходу — це протистояння техногенної цивілізації, якій зараз настав кінець, й інформаційного суспільства із зовсім іншим типом соціальності»². Якщо перше десятиріччя незалежності України стало періодом її ствердження на міжнародній арені, проголошення нейтралітету й позаблоковості і вимушеної відмови від статусу країни з ядерною зброєю, наповнення конкретним змістом двосторонніх зв'язків з більшістю країн світу, з якими були встановлені дипломатичні відносини, то наступні роки української незалежності радикально змінили міжнародне становище України, загострили визначальні питання зовнішньополітичної орієнтації.

Умовно ці два періоди можна назвати часом конкуренції між різними концептуальними підходами щодо визначення стратегії й тактики дій України на міжнародній арені. Перший був періодом політики інтересів. Не завжди це були національні інтереси, частіше олігархічно-кланові, але загальний курс України в світі реалізовувався на засадах політичного реалізму, виходячи з реальних можливостей та ресурсів молодої держави. Другий період був часом політики ідеологічної боротьби принципів, які ґрунтуються на різних цивілізаційних ціннісних орієнтаціях. Ідеально-типовими можна вважати варіанти традиційних для українського світосприйняття «слов'янофільських» і «західницьких» концепцій чи «євразійського» та «євро-

пейського» виборів, прихильники яких формулюють непримирненні заангажовані ідеологічні концепти, котрі виключають один одного.

Зазначена тенденція під впливом як об'єктивних внутрішніх факторів, так і суб'єктивних зовнішніх чинників особливо яскраво та ризиковано для незалежної й соборної України проявилась під час президентської виборчої епопеї 2004 р. та парламентської кампанії 2006 р. Причому взаємозв'язок між внутрішньою і зовнішньою політикою для України став особливо відчутним, коли загрозлива внутрішньополітична нестабільність почала негативно позначатися на міжнародному статусі України. А відсутність консолідованої позиції владної еліти, що впливає на громадські настрої щодо геополітичних орієнтирів, суттєво ускладнює втілення національних інтересів, які діаметрально протилежно розуміються різними політичними силами українського суспільства.

Зокрема, за рік до доленосних президентських виборів 2004 р. опитування громадської думки фіксували суттєві флуктуації зовнішньополітичних орієнтирів громадян України. Наприклад, ще влітку 2003 р. 57,4% опитаних з їх числа висловлювались за розширення зв'язків у форматі Співдружності Незалежних Держав, а 47% підтримували ідею вступу України до Європейського Союзу³. Здавалось, що подібна демоскопія віддзеркалила суперечливість трансформаційних процесів у контексті зміни суспільної свідомості. Остання лишалась «багатовекторною», усвідомлюючи, що Україна не може підтримувати нормальні стосунки лише з одним регіоном, а членство в НАТО вимагає не лише адаптації до західних демократичних цінностей, а й спроможності їх захищати. Але Україна на той час ще не створила цінностей, які захищають країни НАТО. Водночас домінантною установкою вітчизняної зовнішньої політики принаймні впродовж 1991–2004 рр. було усвідомлення того факту, що Україна не бере участі у жодних об'єднаннях, які вороже ставляться до Росії або не знаходяться в сфері її впливу, адже це могло порушити баланс інтересів у посткомуністичній європейській системі міжнародних відносин.

У зв'язку з цим слід зазначити, що орієнтаційне спрямування української самоідентифікації в зовнішньополітичному плані на нейтралітет і позаблоковість на зорі нашої незалежності відіграло, на наш погляд, істотну роль у зміцненні стату-

су України як політично й військово незалежної держави. Адже практично всім було зрозуміло, що тоді йшлося про незалежність саме від Росії, як колишньої метрополії, оскільки від решти світу Україна і так була «незалежною» протягом близько 350 років як колонія і навіть «союзна» територія. І в такому історичному контексті орієнтація на позаблоковість і нейтралітет відіграла надзвичайно важливу, якщо не історично вирішальну роль: і Росію, і НАТО влаштовував цей статус України наприкінці ХХ ст. після завершення доби «холодної війни». Росія вже не могла утримувати «під своїм крилом» Україну, а НАТО ще не був готовий узяти її «під своє крило». В результаті, наприклад, Україна вийшла з військових структур СРСР і не вступила до військової організації СНД, з її території (за винятком Криму) були виведені іноземні війська, держава не була втягнута в численні військові конфлікти на теренах колишнього СРСР. Усе це свідчило про користь позаблокової і нейтральної орієнтації у зовнішній політиці в перші роки незалежного існування України.

Однак, як відомо, крім позитивних аспектів, позаблокова орієнтація має багато недоліків, що підтвердили наступні роки української незалежності. Приміром, доктрина стримування за всіма азимутами, коли не визначені ймовірні військово-політичні загрози, є, з низки причин і насамперед через більш могутні й боєздатні армії в сусідів, не реальною, а більш ілюзорою. Крім того, помилковість позаблокової орієнтації стає очевидною, якщо взяти до уваги, що поняття нейтралітету містить у собі декілька істотних відмінностей від поняття колективної безпеки, активне сприяння зміцненню якої було задекларовано ще в Декларації про державний суверенітет України 1990 р. Нейтралітет, наприклад, не дозволяє навіть укладати двосторонні союзні угоди про взаємодопомогу, тому що такі угоди формально й юридично можуть стати причиною втягування у війну на боці партнера за угодою. Це фактично позбавляє Україну союзників, призводить її до військово-стратегічної ізоляції. Таким чином, Україна опинилася незабаром в досить оригінальному стані: її орієнтація на нейтралітет і позаблоковість як важливий інструмент зовнішньої політики дозволила Україні дистанціюватися від Росії, але дистанція з рештою світу, на жаль, не скоротилася.

Сучасна ситуація навколо України та у світі вимагає прийняття чітких стратегій національного розвитку, визнання, зокрема, того факту, що орієнтація на нейтралітет і позаблоковість, як і «багатовекторна» зовнішня політика України, що були багато в чому об'єктивно зумовлені й історично виправдані у перші роки української незалежності, сьогодні вже є такими, що виконали свою роль. Якщо цей курс продовжувати, то він позбавлятиме Україну союзників, призведе до військово-стратегічної і геополітичної ізоляції, що збереже можливість неоімперського, реставраційного варіанту, тобто його ущербність стає все більш наочною.

Водночас досить суперечливо у свідомість вітчизняного істеблішменту проникає розуміння того факту, що Україна, на жаль чи на щастя, належить до зони так званого міжцивілізаційного розламу. На нашій території — у Закарпатті знаходиться географічний центр Європи, а в Криму ідентифікується географічний центр Євразії. Суттєва диференціація культурно-цивілізаційної самоідентифікації громадян України Західних, Центральних та Південно-Східних областей наглядно проявилася, щоправда, не в останню чергу під впливом політичних технологій, за підсумками президентських виборів 2004 р. та парламентських виборів 2006 року. Саме ці вибори засвідчили глибокий політико-ідеологічний розкол в українському суспільстві, у тому числі з питань геостратегічного вибору. Причому розкол набув досить чіткого регіонального вираження, посилюючи відмінності між населенням різних територій України.

Водночас Україна опинилася перед складною проблемою адаптації до викликів глобалізації. Ключовим питанням лишається проблема ефективності національної держави в умовах загострення конкурентної боротьби передусім в економічній сфері. Причому досвід успішної модернізації, наприклад країн Південно-Східної Азії, свідчить, що преференції мають нації, які не лише зберегли «традиційну» ідентичність, а й забезпечили її модерне відтворення.

Тож найголовнішим протиріччям нинішнього етапу реалізації національних інтересів України, здається, стає неадекватність ресурсів та нестача часу для вирішення завдання європейської інтеграції з одночасним урахуванням не лише перспективних, а й тактичних національних інтересів.

Звичайно, після помаранчевої революції Україну почали більше поважати у світі, що є необхідною умовою для того, щоб відстоювати національні інтереси країни, реалізувати європейське покликання України. Отже, зі зміною влади в Україні за результатами цих доленосних історичних подій почався новий етап в розвитку зовнішньої політики України, зокрема, було сформульовано нове завдання підвищення не лише кількісної активності, а й якісних характеристик зовнішньополітичного курсу України.

Передусім, зовнішня політика України була націлена на розв'язання стратегічних проблем, які фактично визначили сучасні зовнішньополітичні пріоритети Української держави, а саме: забезпечення вступу до ЄС та НАТО; розвиток якісно нових відносин зі США і Російською Федерацією; сприяння повноцінній інтеграції країни у світовий економічний простір. Перед українською дипломатією було поставлено ключове завдання «адекватного представлення України там, де існують очевидні політичні, економічні і гуманітарні інтереси держави та її громадян». Подальші кроки передбачали роботу зі спрощення пересування українців світом, ширшу присутність української культури в світовому цивілізаційному просторі, захист економічних інтересів країни і чіткий курс на європейську інтеграцію, насамперед на демократичні цінності і стандарти. Планувалось зробити кордони України «прозорими для людей і бізнесу, але закритими для злочинців». Відповідні корективи були внесені до концептуальних підходів щодо вирішення проблем захисту українських національних інтересів усюди, де вони є наявними в різних країнах світу.

Разом з тим інтенсивні внутрішньополітичні зміни, що відбулися в Україні після помаранчевої революції 2004 р., лишають поки що досить суперечливі політичні оцінки результатів зовнішньополітичної діяльності нової української влади.

З часу проголошення незалежності України, як відомо, чітко визначились три основні центри впливу на українські справи: Росія, США та Європейський Союз. Залежно від крену багатовекторності ці геополітичні центри шикувались у певну ієрархію. Однак до помаранчевої революції листопада-грудня 2004 року колишня влада де-факто визнавала найважливішим стратегічним партнером саме Росію. Досить часто українські дипломати закидали самі собі невміння говорити одне й те са-

ме в Москві, Брюсселі та Вашингтоні. Правда, одним із видів дипломатичного мистецтва, мабуть, є навичка казати партнерам те, що вони хочуть від вас почути. Натомість впродовж 2005 р. було втілено у повсякденну дипломатичну практику фактичну відмову від багатовекторного зовнішньополітичного курсу, причому внаслідок цього втрати відчувалися переважно на російському напрямку.

Зокрема, російська еліта гостро сприйняла спроби України вперше з часу проголошення незалежності грати роль альтернативного щодо Росії регіонального лідера. Внаслідок цього українсько-російські відносини опинились на найнижчому рівні, якого не було з часу підписання Договору про дружбу і співробітництво від 31 травня 1997 р. Коментуючи трансформацію зовнішньополітичних пріоритетів демократичної України, президент В. Ющенко зазначав, що «регіональна інтеграція на засадах європейських цінностей, формування від Вітебська до Баку зони стабільності — вісі країн, які намагаються відповідати європейським нормам і стандартам, — одне із ключових завдань України», але водночас підкреслив, що Україна зацікавлена в «стабільній, демократичній, реформованій, інтегрованій в економічні та політичні відносини Європи Росії»⁴.

Кремль відразу після помаранчевої революції був роздратований зовнішньополітичним курсом нової української влади, спрямованим на пошук самостійних напрямків участі насамперед у європейській політиці шляхом відмови від асиметричних стосунків із Росією. Проявами такого курсу стало фактичне усунення України від втілення російського сценарію створення Єдиного економічного простору, демонстративна українська підтримка нового керівництва Грузії, висока посередницька активність української влади в урегулюванні придністровського конфлікту за євроатлантичним сценарієм, заява президента України В. Ющенка про готовність країни приєднатися до плану дій щодо набуття членства в НАТО, створення Спільноти демократичного вибору як «регіонального форуму забезпечення демократії, безпеки, стабільності і процвітання в Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні», ширше запровадження української мови як засобу звуження російського інформаційного впливу. Зазначені чинники стали ключовими проблемами для ефективної реалізації російського курсу регіонального домінування.

Політичні ресурси, задіяні Кремлем, аби змінити розстановку сил, виявились недостатніми. Тому Росією були використані економічні важелі, в тому числі останній козирний аргумент — вибухонебезпечну газову проблему. Саме гучні суперечки навколо газової теми наприкінці 2005 року гостро поставили питання про загальний стан українсько-російських відносин.

Окрім того, значна частина російської інтелектуальної еліти впевнена, що в інформаційному просторі «оранжевої» України створено «міф про Росію... як мілітаристську, авторитарно-адміністративну... імперію, яка розпадається», але намагається відновити свою могутність за рахунок України⁵. Таке розуміння психологічного клімату українсько-російських відносин призводить до того, що у глухому куті знаходяться українсько-російські переговори щодо розподілу азовсько-керченської акваторії. Наприклад, із 2484 км українсько-російського кордону завершено його делімітацію лише на суші. Зокрема, Україна і Росія не погодили точки стику між Азовським морем та Керченською протокою, між Керченською протокою та Чорним морем, з яких слід починати розмежування. Крім того, Росія заперечила існування за часів СРСР адміністративного кордону в Керченській протоці.

Навіть дипломатія без краваток, яка нещодавно була дієвим засобом швидкого залагодження проблем, які завжди були у відносинах Києва та Москви, залишилась у минулому. Створена у травні 2005 року міждержавна комісія з питань співробітництва Ющенко—Путін так і не прийняла жодного стратегічного рішення, залишивши свою діяльність на інерційному рівні. Надто повільно створювалися та починали роботу галузеві комітети, які мали функціонувати у форматі зазначеної комісії.

Українська сторона у пошуку контраргументів на газових переговорах намагалася продемонструвати Росії зустрічну залежність останньої від української політики. Наглядний приклад цього російський Чорноморський флот, який орендує бази у Севастополі. Відповідні угоди 1997 року дали можливість російському керівництву заспокоїти свою громадськість, яка була збурена визнанням територіальної цілісності України. Натомість Україна змогла стабілізувати ситуацію в проросійській налаштовану Криму. Причому в силу внутрішньополітичних причин, пов'язаних із виборами в Україні та Росії впродовж

1999—2004 років ні Москва, ні Київ активно не готували проекти угод по флоту, які мали конкретизувати всі аспекти оренди. Внаслідок цього розпочинати вирішення цього конфліктного питання на новому історичному етапі довелося у ще складніших політичних умовах.

Адже чинне керівництво України та Росії розіграє ці карти у власних внутрішньополітичних інтересах з метою консолідації населення на засадах об'єднання проти «ворога». Кремлівські пропагандисти представляють Україну в якості американського плацдарму з підготовки «кольорових» проамериканських революцій на пострадянському просторі⁶. Завдяки наближенню до західних цінностей, на думку багатьох росіян, яку фіксують різноманітні соціологічні опитування, успіх ліберальної демократії західного зразка у цій країні не повинен супроводжуватись розвалом Російської Федерації та зубожінням її населення.

Своєю чергою, українське керівництво поширює думку, що Кремль проводить неоімперську політику з метою повернення України під свій контроль, адже у разі підвищення до європейського ринкового рівня ціни за газ російський капітал отримає додаткові можливості скупити збанкрутілі українські підприємства, продиктувати умови володіння акціями газотранспортної системи України, поглибити розкол українського суспільства. Ці пропагандистські установки свідчили, як надзвичайно важко українська свідомість позбавляється комплексу «молодшого брата», тобто звички «скаржитися на утиски з боку Росії; ображатися, коли Росія ігнорує Україну у своїй зовнішній політиці; бачення навколишнього зовнішньополітичного середовища через призму російського чинника; брак самостійної національної зовнішньополітичної стратегії; невпевненість у власних можливостях...»⁷.

Врешті, тільки зменшивши оберти конфронтаційної пропагандистської риторики, завдяки якій політичні дивіденди отримують лише екстремісти з обох боків, можна повернути українсько-російським відносинам дух рівноправного партнерства. Адже за офіційними статистичними даними, у 2005 році українсько-російський товарообіг досяг 20 млрд доларів, а з усіма 25 країнами ЄС він становить лише 22 млрд доларів. А за цими цифрами робочі місця і людські долі, нехтувати якими відповідальні політики не мають права. Тому і в подальшому Україна повинна на двосторонньому і багатосторонньому рівнях вико-

ристовувати потенціал стратегічного партнерства з Російською Федерацією.

Значно більше конструктивності після помаранчевої революції 2004 р. спостерігалось на європейському та американському напрямках української зовнішньої політики. «Наші партнери в ЄС і НАТО відзначають, — стверджує міністр закордонних справ України Б. Тарасюк, — якщо до Помаранчевої революції вони розбудовували відносини з Україною виключно на основі власних інтересів, то тепер визначальними є спільні європейські цінності. Таке докорінне переосмислення філософії наших відносин вже дає конкретні результати»⁸. У зверненні президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році» наголошувалось, що «незважаючи на внутрішні проблеми як у ЄС, так і в Україні, у 2005 році було зроблено більше, ніж за всю історію нашої незалежності, для поглиблення відносин і визнання України світовою і європейською спільнотою»⁹.

Дійсно, постреволюційні кроки нової влади досить переконливо засвідчили реальну перспективу виконання Україною у повному обсязі зобов'язань за Угодою про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом. Так, у лютому 2005 р. Європейський Союз затвердив для України статус «спеціального сусідства», у вересні Україна скасувала візовий режим для громадян ЄС, у листопаді розпочались переговори про реадмісію (повернення нелегальних мігрантів) та спрощення візового режиму для окремих категорій громадян України (політиків, дипломатів, студентів, легальних туристів) і Україна отримала право підтримувати зовнішньополітичні декларації, які робляться від імені ЄС. Нарешті, 1 грудня 2005 р. на IX саміті Україна — Європейський Союз було прийнято політичне рішення про надання Україні статусу країни з ринковою економікою, до якого у лютому 2006 р. приєдналися США.

Одним із ключових елементів європейської та євроатлантичної інтеграції України стає її нова регіональна політика. Зокрема, своїми останніми діями Україна підтвердила своє лідерство у ГУАМ, головну мету, нові напрями розвитку і філософію якої на Кишинівському саміті в квітні 2005 р. президент України В. Ющенко визначив досить чітко: «Наша мета — створення зони стабільності і безпеки в регіоні, який повинен

стати частиною Євросоюзу. Наша філософія — це демократія, економічний розвиток і безпека»¹⁰.

Україна виявляє також підвищену зацікавленість у співпраці в Чорноморському регіоні в рамках ОЧЕС з метою максимального використання свого потенціалу як надійної країни-транзитера енергоресурсів та партнера у забезпеченні стабільності і безпеки у цьому регіоні. Загалом, президент України В. Ющенко переконаний, що «саме Україні історично судилося бути основою інтеграційних процесів у регіоні Центрально-Східної Європи, стабільність якого є важливою не тільки для континенту, але й для цілого світу. Українці стануть нацією, яка запропонує світові високі духовні цінності, нові зразки демократичної культури, міжнародної єдності та міждержавного діалогу. У цьому полягає наш глобальний проект і наша місія»¹¹.

Також досить інтенсивно розвивались відносини України зі Сполученими Штатами Америки. Президент України В. Ющенко впродовж 2005 року двічі відвідав США. Зокрема, було підписано спільну заяву «Порядок денний для нового сторіччя українсько-американського стратегічного партнерства». Водночас Вашингтон визнав внесок, зроблений Україною у стабілізацію становища в Іраку, а Україна підтримала процес демократизації країн Близького Сходу. У першу річницю помаранчевої революції Конгрес США скасував поправку Джексона — Веніка. Врешті, 6 березня 2006 р. США підписали протокол про умови вступу України до Світової організації торгівлі.

Але Україні не доводилося розраховувати на демонстративну американську підтримку в питанні газової конфронтації з Росією. Приклад напруги навколо острова Тузла восени 2003 р. яскраво продемонстрував, що про будапештський меморандум гарантій безпеки, яку ядерні держави надали 5 грудня 1994 року Україні в обмін на вивезення з її території ядерної зброї, пам'ятають лише українські дипломати.

Врешті треба розуміти, що ніхто за Україну її проблеми з Росією, або будь-якою іншою країною, вирішувати не буде. Сучасна система міжнародних відносин — це не клуб альтруїстів, які тільки й мріють, як захистити слабшого від сильного. Реальність є такою, що кожна країна понад усе дбає про власні інтереси, які природно найчастіше не збігаються з українським національним інтересом.

Тож, мабуть, головний урок перших кроків нової української дипломатії полягає в тому, що наша зовнішня політика має бути егоїстичною. Оскільки домінував маятниковий підхід, коли переважно російська орієнтація передчасно до виведення українсько-російських відносин на рівень конструктивного, прагматичного, рівноправного і взаємовигідного партнерства була замінена на домінантну євроатлантичну орієнтацію, не спостерігалась внутрішньополітична консолідація навколо зовнішньополітичних пріоритетів України. Отже, зовнішньополітичний вибір був важливим індикатором обрання внутрішньополітичних цінностей на парламентських виборах 2006 року.

Провідною темою для конфронтації між партіями стала проблема вступу України в НАТО. На думку експертів з питань оборони, «декларуючи курс вступу до НАТО, Україна не створила заділу у вигляді спільних проєктів з країнами НАТО»¹². Адже слід було розуміти, що в НАТО вступають не лише збройні сили, а вся країна. На думку британського аналітика Дж. Шерра, альтернативний євроатлантичному — євразійський інтеграційний вибір «менш демократичний, менш інтервенціоністський, ніж НАТО, зате набагато більше схильний до внутрішніх конфліктів; модель, за якої питання бізнесу й політики вирішуються не суспільством, а на рівні вузького кола осіб. Врешті євразійському співтовариству байдуже, закінчатся успішно українські реформи чи ні»¹³.

Свою чергою, прихильники ідеї вступу України до НАТО вважали, що внаслідок євроатлантичної інтеграції Україна отримає якісно нові гарантії військової безпеки, збереження суверенітету та територіальної цілісності. Українські атлантисти сподівалися, що національним інтересам України відповідає співробітництво з НАТО у боротьбі проти міжнародного тероризму, нерозповсюдження зброї масового ураження, нелегального обігу наркотиків та торгівлі людьми. Врешті сам процес підготовки України до вступу в НАТО міг стати стимулом для демократичної трансформації суспільства, удосконалення всіх державних механізмів шляхом приведення стандартів життя у відповідність із нормами буття країн з розвинутою ринковою економікою.

Натомість опоненти атлантизму підкреслювали, що «НАТО потрібна українська територія, аби з цього плацдарму «демократизувати» Російську Федерацію до президентських виборів

2008 року»¹⁴. Крім того, критикуючи євроатлантичні наміри, опоненти звертали увагу на можливість направлення українських військових захищати західні цінності, воюючи в Афганістані чи Ірані. Адже перемога в цих локальних війнах є шансом для НАТО довести свою ефективність в XXI столітті. Водночас вітчизняні європейські скептики вважали, що з неефективною економікою, нестабільною політичною системою та непрогнозованим істеблішментом Україна становить загрозу замкнення дуги нестабільності, яка від Балкан йде до Центральної Азії.

Отже сьогодні, на нашу думку, Україна опинилась між молотом Росії, яка збільшує потугу, спираючись на нафтогазові прибутки, та ковадлом гігантської зони відповідальності США. Одночасно серйозну проблему становить стратегічна невизначеність Європейського Союзу щодо України, яку не влаштовує розрахований до 2008 р. план «спеціального сусідства», що не дає гарантій членства в ЄС після виконання так званих «копенгагенських критеріїв». Звичайно, географічні кордони Європейського Союзу мають проходити там, де визнаються європейські цінності, але після масштабних розширень ЄС мав зайнятися іманентною інтеграцією нових членів європейської родини. В цьому зв'язку Європейський Союз закликав Україну гідно скористатися з політики особливого сусідства.

Виступаючи 24 серпня 2005 р. на Майдані Незалежності, президент В. Ющенко справедливо зазначав, що «ми не просто бачимо своє майбутнє у об'єднаній Європі. Успіх України здатен відкрити нові горизонти для всього нашого континенту»¹⁵. Але в цьому питанні слід бути європейським реалістом, тобто визнавати, що Україні слід розробити стратегію поетапного вступу до ЄС принаймні на період 2009—2019 років¹⁶. Зокрема, поетапне приєднання до Європейського Союзу передбачає проходження принаймні семи етапів: по-перше, створення зони вільної торгівлі; по-друге, митний союз щодо промислових товарів; по-третє, встановлення безвізового режиму; по-четверте, вільний рух товарів, капіталів, послуг, робочої сили; по-п'яте, приєднання до Шенгенської зони, по-шосте, інституційне приєднання до ЄС, по-сьоме, входження до зони євро.

Таким чином, нова парадигма зовнішньої політики України, визначена чинним українським керівництвом після помаранчевої революції 2004 р., ще потребує забезпечення її схвалення й активної підтримки українським політикумом й суспільством

в цілому, а реалізація стратегічних цілей української державної політики вимагає взаємодоповнення зовнішньої та внутрішньої політики. Водночас слід мати на увазі, що успішність європейського вибору зовнішньополітичного курсу України залежить від можливості максимального використання міжнародних чинників для підвищення рівня життя в Україні до сучасних європейських стандартів та консенсусу української політичної нації щодо ієрархії стратегічних і тактичних завдань зовнішньої політики України.

-
- ¹ Див.: Світова та європейська інтеграція: Навчальний посібник / За заг. ред. Я.Й. Малика. — Львів, 2005. — С. 27.
 - ² День. — 2006. — 11 липня.
 - ³ Українське суспільство: соціологічний моніторинг 1994—2003 / За ред. Н.В. Паніної. — К., 2003. — С.98.
 - ⁴ Независимая газета. — 2005. — 25 февраля.
 - ⁵ Киевский телеграф. — 2006. — 5—18 мая.
 - ⁶ Див.: *Кара-Мурза С.Г.* Экспорт революции. Ющенко, Саакашвили... — М., 2005. — С. 5.
 - ⁷ Асиметрія міжнародних відносин / За ред. Г.М. Перепелиці, О.М. Субтельного. — К., 2005. — С. 35.
 - ⁸ *Тарасюк Б.* Головна мета — реалізація європейського покликання України // Україна дипломатична. Науковий щорічник. — Вип. 6. — К., 2005. — С. 7.
 - ⁹ Урядовий кур'єр. — 2006. — 10 лютого.
 - ¹⁰ *Перепелиця Г.* Україна та ГУАМ у новій архітектурі регіональної безпеки // Україна дипломатична. Науковий щорічник. — Вип. 6. — К., 2005. — С. 635.
 - ¹¹ Урядовий кур'єр. — 2006. — 10 лютого.
 - ¹² Киевский телеграф. — 2005. — 11—17 ноября.
 - ¹³ Дзеркало тижня. — 2005. — № 42. — 29 жовтня — 4 листопада.
 - ¹⁴ Еженедельник 2000. — 2006. — 14—20 апреля.
 - ¹⁵ Урядовий кур'єр. — 2005. — 26 серпня.
 - ¹⁶ Дзеркало тижня. — 2006. — № 5. — 11—17 лютого.